

ПРИСПОСОБЯВАНЕ НА ДВУВИДОВИ ГЛАГОЛИ, ЗАВЪРШВАЩИ НА -ИРАМ/-ИЗИРАМ, КЪМ ГЛАГОЛНОТО ФОРМОИЗМЕНЕНИЕ

Патрик Михайлов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

ADAPTATION OF BIASPECTUAL VERBS ENDING IN -IRAM/-IZIRAM TO THE BULGARIAN VERB INFLECTION

Patrick Mihaylov

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

The object of the present study is the process of adaptation of verbs of foreign origin into the Bulgarian language, with a focus on those ending in *-iram* or its extended variant *-iziram*, and their integration into the established paradigms of verb conjugation. These verbs are categorized as biaspectual, indicating that their aspectual form is variable and contingent upon the context of the sentence. As biaspectual verbs are an occurrence specific to the Slavic languages, the purpose of the current study is to analyze problems and inconsistencies within the process of adapting such verbs to the verb inflection of the Bulgarian language.

Keywords: verb aspect, biaspectual verbs, preserved biaspectuality, perfectivation, imperfectivation

Появата на думи с чужд произход в езика ни не е ново явление, но поради бързото навлизане на технологиите в ежедневието на обществото от ХХІ век тези думи все по-често назовават обекти или процеси от сферата на информационните технологии. С преминаването на новото поколение, израснало наред с напредващите технологии, към по-зрял етап от живота все по-често е налице употребата не само на технологични термини, но и на образувани от тях глаголи в разговорната реч, във форуми, социални медии, сутрешни блокове и документация. Като основна мотивация за това изследване послужиха два факта: първо, принадлежността на автора към точно това поколение и второ, интересът му към развитието и на българския език, и на технологиите.

Обект на изследване са този тип глаголи от чужд произход, които са образувани със суфиксите *-ира-м/-изира-м*, а предмет на изследването е образуването на видови двойки при тях. Същият въпрос бива разгледан от М. Лазарова към края на миналия век (Лазарова/Lazarova 1999).

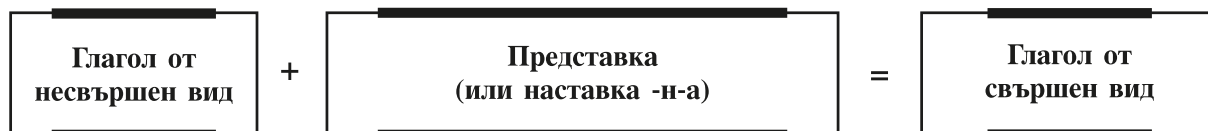
Основната цел е да бъдат анализирани проблемите при формообразуването на видови съответствия при този тип глаголи и да бъдат описани основните тенденции при това формообразуване. Задачите, които следва да бъдат изпълнени по време на изследването, са: събиране на примери за видови двойки, наблюдение и обобщение на тенденциите при видовото формообразуване. В тази работа няма да бъдат представяни възгледите за категорията вид на глагола в съвременния български език (напр. Куцаров/Kutsarov 2007; Ницолова/Nitsolova 2008; Кабакчиев/Kabakchiev 1984, 1987; Чакърлова/Chakarova 1998, 2003 и др.). Подкрепя се виждането, че процесът на перфективация е словообразуващ, а процесът на имперфективация е формообразуващ.

Основен метод в работата е емпиричният. Изследвани са първите 250 от общо 806 уникални резултата, получени при търсене със суфиксите *-ира-м/-изира-м* в Честотен списък на българските глаголи при CLaDA-BG (вж. Списък CLaDA-BG, Речник на чуждите думи в българския език (РЧДБ/RCHBD 1998) и Обратен речник (ОРБЕ/ORBE 2011). Примерите, в които се наблюдава употребата на глаголите с чужд произход, завършващи на *-ира-м/-изира-м*, са ексцерпирани от резултати при търсене с търсачката Google.

Принцип на перфективация и имперфективация на двувидовите глаголи

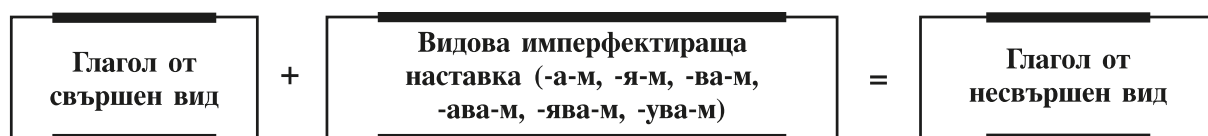
Дувидовостта на глаголите е явление, характерно не само за българския език, но и за всички славянски езици, като то ясно очертава общността им в областта на словообразуването. В българския език почти всички двувидови глаголи са образувани от заемки чрез суфиксите *-ира-м/-изира-м*¹. Езиковата система на българския език оказва натиск върху двувидовите глаголи от чужд произход и предизвиква формирането на видови двойки при тези глаголи (Ницолова/Nitsolova 2023: 250). Процесът на перфективация, т.е. образуване на свършен вид (вж. Фиг. 1.), се реализира чрез т.нар. *празни представки*, които не променят значително или въобще лексикалното значение на изходния глагол (напр. *принтирам* —> *изпринтирам*; *копирам* —> *прекопирам*). Понякога се срещат и варианти, перфективирани чрез добавяне на суфикса *-н-* на мястото на чуждата наставка (напр. *принтирам* —> *принтна*; *копирам* —> *копна*).

¹ К. Чакърлова говори и за граматична двувидовост, присъща на всички производни глаголи, образувани с форманта *-ва* и неговите аломорфи (Чакърлова 2003).

Фиг. 1. Образуване на глагол от св. вид от гл. от несв. вид (Пашов/Pashov 2002: 137)

Перфективните глаголи често търсят своето абсолютно видово съответствие от несвършен вид, следователно преминават през процес на имперфективация (напр. *изпринтирам* —> *изпринтирвам*; *прекопирам* —> *прекопирвам*). Сред имперфективиращите суфикси (вж. Фиг. 2.) най-продуктивен е *-ва-*.

Фиг. 2. Образуване на глагол от несв. вид от гл. от св. вид (Пашов/Pashov 2002: 137)

В настоящото изследване условно ще въведем три термина. „Основна форма“ ще наричаме непрефигираната двувидова форма на глагола в 1 л. ед. ч. сег. време. „Първичен имперфектив“ ще наричаме непрефигираните имперфективи, образувани чрез имперфективация на основната форма, а „вторични имперфективи“ – образуваните от вече перфективиранията основна форма имперфективи (вж. Фиг. 3.).

Фиг. 3. Образуване на перфектив, първичен и вторичен имперфектив от основна форма

Нека накратко опишем и другите термини, които ще бъдат срещани в изследването. Пределен глагол е такъв, при който действието се изчерпва, а непределният е такъв, при който не е налице предел. Пределността се носи от глаголната представка. В рамките на пределните глаголи се наблюдава противопоставянето свършен : несвършен вид. Първичните несвършени глаголи са от несвършен вид, защото тяхната непределност имплицира несвършеност.

Изключения от описаната по-горе формообразователна верига според „Граматиката на съвременния български език. Т. 2. Морфология“ са непределните глаголи от чужд произход на *-ира-м/-изира-м*. Те не могат да представят действия комплексно, което ги прави видово дефективни: притежават само несвършен вид. Такива са глаголите *фигурирам, импонирам, доминирам, симпатизирам* и т.н. (ГСБКЕ/GSBKE 1983: 268).

Особености при употребата на глаголи с *-ира-м/-изира-м*

Употребата на перфективирани глаголи на *-ира-м/-изира-м* (*препаркирам*) и техните видови съответствия (*препаркир-ва-м*) елиминира характеристиката двувидовост на изходния глагол (*паркирам*) в съзнанието на този, който ги употребява. С други думи, за един българин, използващ *препаркирам* и видовото съответствие *препаркирвам*, глаголят *паркирам* вече не е двувидов – той остава маркиран като глагол от несвършен вид в съзнанието на говорещия (ГСБКЕ/GSBKE 1983: 268).

Съществуването на имперфективна форма не предполага наличието на префигиран перфективен съответник. Често срещана е употребата на „първичен“ имперфектив.

1. *Досега никой от Урумовците не се е пенсионирвал (ПВ/ПV)²*
2. *Бяха ми казали , че не било правилно да се парфюмирам, ако излизам с детето, защото миризмата му дразнела*
(<https://www.bg-mamma.com/?topic=524545>, 20.03.2023)
3. *Удача, за кой ден ти е операцията, защото аз също ще се оперирам при д-р Попов, Шейново?*
(<https://www.bg-mamma.com/?topic=155628.315>, 20.03.2023).
4. *И аз не реагирам с директна забележка, но предполагам, че правя някаква физиономия*
(<https://www.bg-mamma.com/?topic=414399>, 20.03.2023).
5. *@HBOBG Изрових всичко от сайта, как се абонирам?*
(https://twitter.com/mrs_yordanova/status/335128803649130497, 04.04.2023).

Макар и тези примери да не създават това впечатление, глаголите и отглаголните имена на *-ир-ва-* се срещат особено често в спонтанната разговорна реч на интелигенцията (Божилова/Vozhilova 1991). Примери за присъствието на такива глаголи в научната и научно-техническата лексика са: *кристализирам, магнетизирам, електризирам, оксидирам, изолирам, флуоресцирам, пирографирам* и др.

² Правописът, пунктуацията и оформлението на примерите са запазени такива, каквито са в оригиналния текст.

Появата на нови двувидови глаголи на *-ира-м/-изира-м* като резултат от езиковата икономия

Появата на нови глаголи, завършващи на *-ира-м/-изира-м*, се дължи в много случаи на разрастващата се интернет култура (най-ярък пример е двойката *трендна – трендвам*, произлязла от *трендирам*), но многократно повече са тези, появили се вследствие на езиковата икономия, която е описана от В. Радева по следния начин:

„В резултат на деривационния процес се създават и такива названия, които съществуват паралелно със семантично еквивалентни синтактични структури, т.е. дублират тяхната називна функция, например получавам диплома – дипломирам се, тренира бокс – боксира се, участва в състезание – състезава се“ (Радева/Radeva 2007: 19).

Навлизането на заместващи цели изрази глаголи, които са образувани от съществителни имена, като *инспектирам* (*провеждам инспекция*), *ваксинирам* (*слагам ваксина*), *агресирам*, *циментирам*, *карантинирам*, *ерозирам*, *термометрирам* и т.н., е тенденция, силно проявила се по време на COVID-19 пандемията. При тези глаголи суфиксът *-ира-м/-изира-м* е изключително продуктивен (Сашева/Sasheva 2021). Срв.:

6. *Чакай, малко! Ананиев, кажи какви пари ще раздавам! Остави въведенията! давай направо! Сега заминавам за Смолян с Мутафчийски да **инспектирам**...!*
(<https://fakti.bg/bulgaria/462896-borisov-balgari-shte-prodalja-da-se-bora-za-zdraveto-vi>, 07.04.2023).
7. *Проф. Владко Мурдаров: Глаголът "**карантинирам**" влиза в речника на езика ни*
(<https://bntnews.bg/news/prof-vladko-murdarov-glagolat-karantiniram-vliza-v-rechnika-na-ezika-ni-1058545news.html>, 07.04.2023).
8. *Попълват се анкетите, които са ни изпратени от министерството, **термометрират** се*
(https://blitz.bg/obshtestvo/gaf-20-turisti-ot-singapur-pod-karantina-vv-veliko-trnovo-okaza-se-che_news730737.html, 07.04.2023).
9. *Не мисля да се **ваксинирам** със никаква ваксина живеея така че, тялото ми да не се разболява и да се бори срещу всякакви вируси*
(<https://www.facebook.com/ImamEdnoSarce/posts/4089423017763019/>, 07.04.2023)³.

³ Правописът, пунктуацията и оформлението на примерите са запазени такива, каквито са в оригиналния текст.

Запазване на двувидовостта на някои вече перфективирани глаголи, завършващи на *-ира-м/-изира-м*

Съществува група сред разглежданите глаголи, които запазват своята двувидовост дори след префигиране в опит за перфективирание. С други думи, те остават двувидови, с минимално променено лексикално значение и подобно на мотивиращите ги лексеми придобиват видовата си характеристика чрез контекста на изречението и именните групи в него.

Такива глаголи най-често се оказват създадените с помощта на префикси антонимни съответствия, но не само (напр. *характеризирам – охарактеризирам* не е антонимна двойка, но префигираният глагол остава двувидов). Като например *организирам – дезорганизирам, групирам – прегрупирам, класирам – декласирам, ориентирам – дезориентирам, монтирам – демонтирам/ремонтирам, активирам – деактивирам, стабилизирам – дестабилизирам, интегрирам – дезинтегрирам, мобилизирам – демобилизирам, характеризирам – охарактеризирам, централизирам – децентрализирам, формирам – сформирам*.

В изследванията си П. Пашов, Р. Ницолова и авторите на Академичната граматика (Пашов/Pashov 2002: 138, Ницолова/Nitsolova 2023: 250, ГСБКЕ/GSBKE 1983: 268) твърдят, че *сформирам* и *охарактеризирам* са съответствията от свършен вид на изходните глаголи *формирам* и *характеризирам*. При опит да образуваме предполагаемо дефективните за глаголи от свършен вид форми обаче (вж. Фиг. 4.), ще открием, че съответните форми съществуват, следователно в случая глаголите трябва да бъдат възприемани като такива от несвършен вид.

Можем да заключим, че те запазват своята двувидовост, въпреки очаквания от префигирането резултат – съответник от свършен вид.

	сформирам	охарактеризирам
Сегашно деятелно причастие	<i>сформиращ</i>	<i>охарактеризиращ</i>
Деепричастие	<i>сформирайки</i>	<i>охарактеризирайки</i>
Отглаголно същ. име на <i>-не</i>	<i>сформирание</i>	<i>охарактеризиране</i>
Не императив	<i>Не сформирай група!</i>	<i>Не охарактеризирай!</i>
Сегашно актуално време	<i>В момента сформирам група.</i>	<i>В момента охарактеризирам.</i>

Фиг. 4. Образуване на дефективните за свършен вид форми на *сформирам* и *охарактеризирам*

Следните примери доказват запазването на двувидовостта на глагола *охарактеризирам* и допълнително свидетелстват за това, че той продължава да търси свой съответник от несвършен вид.

10. *44 Брачед, ти не разбра ли манталитета на потурчените българи? Аз съм живял доста години сред такава сгган за да имам претенции да **охарактеризирам** мисленето им до най-тънките детайли.*

(<https://www.dnes.bg/izbori-17/2017/03/18/mestan-se-iadosaniama-turska-namesa-v-izborite-v-byulgariia.335273,8>, 18.05.2023)

11. *За съжаление, това ми е темпераментът, знаете ли, винаги се **охарактеризирам** (несв. вид), нямам право да го правя, но, свети апостол Петър бил такъв темперамент, не случайно се казвам Петър, не искам да е така.*

(<https://darik.bg/izvesten-nesebarski-svestenik-napadna-rusnak-zaradi-ukraina>, 18.05.2023)

12. *Аз немога да намеря точни думи за да те **охарактеризирам** (св. вид). Спри и се опомни момче. Ти си като гъската, която може да лети но не го прави, като лястовицата може да плува но не го прави, като рибата може да ходи но не го прави като ягуара. Наистина се поопомни. Приятелски съвет нищо друго⁴.*

(<https://www.pomak.eu/board/index.php?topic=670.250;wap2>, 18.05.2023)

В настоящото изследване бяха разгледани тенденциите при формообразуването на двувидовите глаголи от чужд произход, завършващи на *-ира-м/-изира-м*, както и някои особености на новообразуваните форми. От работата могат да се направят няколко основни извода за разгледания тип глаголи.

Двувидовите глаголи, завършващи на *-ира-м/-изира-м*, могат да образуват имперфективни видови съответствия, без да е нужно наличието на префигирана перфективна форма на глагола. Изключение от това твърдение са непределните глаголи, които притежават само несвършен вид (*фигурирам, импонирам, доминирам, симпатизирам* и т.н.).

В тази работа е коментирана появата на нови двувидови глаголи като резултат от езиковата икономия. Това са най-често глаголи, навлезли в езика ни по време на COVID-19 пандемията, напр. *инспекти-*

⁴ Правописът, пунктуацията и оформлението на примерите са запазени такива, каквито са в оригиналния текст. Почерн. е мое – П. М.

рам (провеждам инспекция), ваксинирам (слагам вакцина), карантинирам, термометрирам и т.н.

Доколкото ни е известно, за пръв път в тази работа бе разглеждана и тенденцията за запазване на характеристиката двувидовост дори и след префигирането на основната форма. Става въпрос най-често (но не само) за производни антонимни двойки. Това са глаголи от типа на *политизирам – деполитизирам, структурирам – деструктурирам, характеризирам – охарактеризирам, формирам – сформирам/деформирам/реформирам*.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Божилова/Vozhilova 1991:** Божилова, М. Някои наблюдения върху глаголите от чужд произход, завършващи на -ирам/-изирам, с оглед на видовата им определеност. // *Български език*, 1991, кн. 4, 368 – 372. [Vozhilova, M. Nyakoi nablyudeniya varhu glagolite ot chuzhd proizvod, zavarshvashti na -iram/-iziram, s ogled na vidovata im opredelenost. // *Balgarski ezik*, 1991, kn. 4, 368–372.]
- Благоева/Blagoeva 2008:** Благоева, Д. Нова глаголна лексика в българския език. // *В търсене на смисъла и инварианта. Сборник в чест на проф. Дина С. Станишева*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008, 79 – 90. [Blagoeva, D. Nova glagolna leksika v balgarskiya ezik // *V tarsene na smisala i invarianta. Sbornik v chest na prof. Dina S. Stanisheva*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 2008, 79–90.] <http://ibl.bas.bg/neolex/wp-content/uploads/2013/Issues/Publications/09_Blagoeva_Nova_glagolna_leksika.pdf>
- ГСБКЕ/GSBKE 1983:** *Граматика на съвременния български книжовен език. Том II: Морфология*. София: Издателство на БАН, 1983. [Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. T. 2. Morfologiya. Stoyanov, S. et al. Sofia: Izdatelstvo na BAN.]
- РЧДБ/RCHBD:** Габеров, И. *Речник на чуждите думи в български*, София: Gaberoff, 1998. [Gaberov, I. *Rechnik na chuzhdite dumii v balgarski*. Sofia: Gaberoff, 1998.]
- Кабакчиев/Kabakchiev 1984:** Кабакчиев, К. Връзката между двувидовостта и членуването на имената в българския език. // *Български език*, кн. 5, 1984, 423 – 430. [Kabakchiev, K. Vrazkata mezhdu dvuvidovostta i chlenuvaneto na imenata v balgarskiya ezik. // *Balgarski ezik*, 1984, kn. 5, 423–430.] <https://www.researchgate.net/profile/Krasimir-Kabakchiev/publication/334468904_Vrzkata_mezdu_dvuvidovostta_i_cl

enuvaneto_na_imenata_v_blgarskia_език_Blgarski_език_1984_5_str_423-430/links/5d2cc733458515c11c335fa1/Vrzkata-mezdu-dvuvidovostta-i-clenuvaneto-na-imenata-v-blgarskia-език-Blgarski-език-1984-5-str-423-430.pdf>

Кабакчиев/Kabakchiev 1987: Кабакчиев, К. За двувидовостта на глаголите и естествения вид на действията. // *Втори международен конгрес по българистика, София, 1986; Доклади 3, Съвременен български език, София, 1987.* [Kabakchiev, K. Za dvuvidovostta na glagolite i estestveniya vid na deystviyata. // *Vtori mezhdunaroden kongres po balgaristika, Sofia 1986; Dokladi 3, Savremenен balgarski език. Sofia, 1987.*]

<https://www.researchgate.net/publication/330982937_Za_dvuvidovostta_na_glagolite_i_estestvenia_vid_na_dejstviata_543-557_in_Vtori_mezdunaroden_kongres_po_blgaristika_Sofia_23_maj_-_3_uni_1986_g_Dokladi_3_Svremenен_blgarski_език_Sofia_1987#fullTextFileContent>

Лазарова/Lazarova 1999: Лазарова, М. *Морфемното равнище – динамичният консерватор на езиковата система*, Велико Търново: Слово, 1999, 47 – 49. [Lazarova, M. *Morfemното ravnishte – dinamichniyat konservator na ezikovata sistema*, V. Tarnovo: Slovo, 1999, 47–49.]

Ницолова/Nitsolova 2023: Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2023. [Nitsolova, R. *Balgarska gramatika. Morfologiya*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 2023.]

ОРБЕ 2011: *Обратен речник на българския език*. Мурдаров и колектив. София: Издателство „Изток-Запад“, 2011. [ORBE 2011: *Obraten rechnik na balgarskia език*. Murdarov i kolektiv. Sofia: Izdatelstvo “Iztok-Zapad”, 2011.]

Пашов/Pashov 2002: Пашов, П. *Българска граматика*. София: ИК „Хермес“, 2004. [Pashov, P. *Balgarska gramatika*. Sofia: IK “Hermes”, 2004.]

Радева/Radeva 2009: Радева, В. *В света на думите*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2009. [Radeva, V. *V sveta na dumite*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 2009.]

Сашева/Sasheva 2021: Сашева, В. Езиковата кондензация като тенденция в медийния дискурс. // *Български език*. Приложение, 2021, 112 – 125. [Sasheva, V. *Ezikova kondenzatsiya kato tendentsiya v mediyniya diskurs*. // *Balgarski език*. Prilozhenie, 2021, 112 – 125.]

Списък CLaDA-BG/Spisak CLaDA-BG: Честотен списък на българските глаголи при CLaDA-BG. // <<https://clada-bg.eu/images/PDFs/VerbsNew.pdf?fbclid=IwAR1f8QzL28To0Hlr3oXXhzPDKsnmOVA24px8KZ4dnZ9eIofvzjIgNuCPDoY>>. [Честотен списък на българските глаголи при CLaDA-BG <<https://clada-bg.eu/images/PDFs/VerbsNew.pdf?fbclid=IwAR1f8QzL28To0Hlr3oXXhzPDKsnmOVA24px8KZ4dnZ9eIofvzjIgNuCPDoY>>.]

Станчева/Stancheva 2004: Станчева, Р. За двувидовите глаголи в българския език. // *Slavia Meridionalis* 04. 97 – 137. [Stancheva, R. Za dvuvidovite glagoli v balgarskiya ezik. // *Slavia Meridionalis* 04, 97 – 137.] <<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=224354>>

Чакърова/Chakarova 1998: Чакърова, К. За същността на вторичната имперфективация в съвременния български език. // *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*, т. 36, кн. 1, 1998 – Филологии, 171 – 183. [Chakarova, K. Za sashtnostta na vtorichnata imperfektivatsiya v savremenniya balgarski ezik. // *Nauchni trudove na Plovdivskiya universitet „Paisii Hilendarski“*, t. 36, kn. 1, 1998 – Filologii, 171–183.]

<https://www.academia.edu/32054916/ЗА_СЪЩНОСТТА_НА_ВТОРИЧНАТА_ИМПЕРФЕКТИВАЦИЯ_В_СЪВРЕМЕННИЯ_БЪЛГАРСКИ_ЕЗИК>.

Чакърова/Chakarova 2003: Чакърова, К. *Аспектуалност и количество*. Велико Търново: Фабер, 2003. [Chakarova, K. *Aspektualnost i kolichestvo*. Veliko Tarnovo: Faber, 2003.]

ИЗТОЧНИЦИ:

ПВ/РV: Павел Вежинов. *Нощем с белите коне*. София: Български писател, 1987. [Pavel Vezhinov. *Noshtem s belite kone*. Sofia: Balgarski pisatel, 1987.]